

Demokratiets skolekonsulent

Valget af de første amtsskolekonsulenter i 1935

Af Else Karlshøj

Lov om Folkeskolens Styrelse og Tilsyn og Tilsynet med Private Skoler af 20. Maj 1933 betød et historisk brud: det kirkelige tilsyn med skolerne på landet blev herved i princippet afskaffet. I kirkens sted trådte det politiske demokrati, idet retten til at vælge 3 af de nyoprettede amtsskoledirektioners 5 medlemmer blev henlagt til de politisk valgte amtsråd.

En anden nyhed på det regionale plan var oprettelsen af amtsskolekonsulentstillingen. I medfør af tilsynslovens paragraf 18 fik skoledirektionerne en læreruddannet pædagogisk rådgiver, der desuden skulle være vejleder og rådgiver for de folkeskoler, der ikke var eksamensskoler. Skoledirektionerne kunne bemyndige amtsskolekonsulenten til at føre tilsyn med aftenskolerne i amtets landkommuner.¹ Indstillingsretten til stillingen, der ikke var et embede, men en ansættelse på foreløbig seks år, blev henlagt til skoledirektionerne. De fire sønderjyske amter var ikke omfattet af nyordningen – de havde allerede i henhold til den sønderjyske skolelov fra 1923 amtsskolekonsulentembedet som medlem af skoledirektionen. Købstædernes skolevæsen lå uden for skoledirektionens myndighed, det sorterede direkte under ministeriets tilsyn.

Hvad angår den historiske nyhed i stillingen som amtsskolekonsulent kan i øvrigt henvises til Vagn Skovgaard-Petersen: Fra gejstligt til verdsligt tilsyn, Uddannelseshistorie 1986. En af konklusionerne i nævnte artikel er, at den endelige udformning af stillingen først og fremmest var præget af et antibureaukratisk Venstre og en fordomsfri embedsmand, departementschef A. Barfod. Venstres ordfører i Landstinget, den senere amtsskolekonsulent i Randers amt, Søren Stegger-Nielsen, tildes hovedparten af æren for, at de fleste venstrepolitikere til slut sikrede lovens vedtagelse.

I denne artikel undersøges det politiske demokratis strategi ved beskikkelsen af det første hold amtsskolekonsulenter.

Hvilke retningslinjer fulgte amtsrådene ved valg af skoledirektionsmedlemmer?

Hvilke kvalifikationer blev der lagt vægt på ved indstilling og udnævnelse af amtsskolekonsulenter?

En ny folkeskolelov var på bedding, da det første hold amtsskolekonsulenter blev udnævnt i juni 1935. Amtsskolekonsulenterne måtte forventes at få indflydelse på dens gennemførelse i praksis. Kan holdning til lovforslaget have påvirket indstillinger og udnævnelser?

Og endelig. Hvorledes håndterede det politiske system den situation, at beg-

ge oppositionspartiet Venstres skolepolitiske ordførere i Rigsdagen var blandt ansøgerne til de nye stillinger som amtsskolekonsulenter?

Politiserede skoledirektioner

Forhandlingerne forud for vedtagelsen af den nye tilsynslov havde været besværlige. Regeringspartierne, Socialdemokratiet og Det radikale Venstre, var for loven, Det konservative Folkeparti imod den. Venstre havde været dybt involveret i forhandlingerne, men var et hus i splid med sig selv. I Folketinget undlod 8 venstremænd at stemme. Partiets ordfører var her den senere ansøger til amtsskolekonsulentembedet i Sorø amt, Arnth Jensen.

Venstres stemmer havde været nødvendige for at tilsynsloven kunne vedtages i Landstinget, hvor regeringspartierne indtil 1936 var i mindretal, men dette parti var også på anden vis skolepolitisk stærkt inde i billedet. Den nye tilsynslovs videre skæbne, når lovparagrafferne ude i amter og kommuner skulle omsættes i praksis, ville i høj grad være afhængig af, hvorledes Venstres medlemmer af sogne- og amtsråd stillede sig til tilsynsloven og dens nyskabelse: amtsskolekonsulenten.

Som følge af regeringsskiftet i 1929 var den offentlige meningsdannelse stærkt politiseret i 30'erne, og Venstre, der var det store landboparti, havde sammen med de Konservative eller ved borger- og fælleslister flertal i hovedparten af de ca. 1300 landkommuner.²

I marts 1935 var der amtsrådsvalg. De nye amtsråd trådte i funktion den 1. april 1935, og en af deres første opgaver blev at udpege tre medlemmer af amtsskoleledirektionen. Her sad desuden amtmanden, der var formand og forretningsførende, samt en af amtets provster.

De 18 amter nord for Kongeåen, der var omfattet af den nye tilsynslov, var opdelt i 21 amtsråds kredse. I 1935 havde Venstre og Det konservative Folkeparti tilsammen flertal i 16, regeringspartierne i 3. Småpartierne var tungen på vægtskålen i 2 amtsråds kredse.³

Af skoledirektioner var der ligeledes 21, eftersom hver amtsråds kreds havde sin egen skoledirektion. I henhold til tilsynsloven kunne amtsrådene (amtsråds kredse) vælge medlemmer til skoledirektionen i eller uden for amtsrådet. Det er undersøgt, hvor mange af de 63 (3·21) skoledirektionsmedlemmer, der var medlem af det pågældende amtsråd. Det gælder for 56 af dem, 5 andre kan påvises at have været politikere i anden forbindelse. Adskillige af skoledirektionernes medlemmer var desuden rigsdagsmænd, og mange var sognerådsformænd. Ikke overraskende, tiden taget i betragtning, var der ikke én kvinde blandt de 63 medlemmer af skoledirektionerne.

Skoledirektionerne kunne først træde sammen 1. maj 1935, og allerede i løbet af maj skulle de afgive indstilling til undervisningsministeren af tre ansøgere til amtsskolekonsulentembedet.⁴ Det forhold, at det var garvede lokalpolitikere, der sad i de nye skoledirektioner, lettede overgangen til verdsligt skoletilsyn. Vel kunne respekten for amtmand og provst endnu være stor i visse amter, men der er også eksempler på folkevalgte, der nok skulle vide at sikre sig imod kirkelig manipulation.⁵ Hvad angår politisk tilhørsforhold fulgte man som helhed de almindelige retningslinier

ved valg af udvalgsmedlemmer. Kun i Præstø amt, Maribo amt og Gl. Roskilde amtsrådsreds, hvor amtsrådet havde S-R flertal, fik regeringspartierne således 2 af de 3 politisk valgte medlemmer af skoledirektionerne.

Den måde, de nye skoledirektioner var sammensat på, gjorde, at arbejdet helt fra starten stod i fare for at blive politiseret. Dette så meget desto mere som skoleområdet i de år var politisk følsomt. Dertil bidrog både striden om tilsynsloven og den skolebogsbetænkning, der blev afgivet samme år (1933). Sidstnævnte indeholdt en skarp kritik af bøgerne inden for religion/kristendom og historie.⁶ I 1934 fremsatte den socialdemokratiske undervisningsminister F.J. Borgbjerg et vidtgående forslag til ændring af folkeskoleloven, hvad ikke bidrog til at mindske den skolepolitiske spænding. Mange venstrefolk så rødt, når de blev præsenteret for skolebogsbetænkningen og undervisningsministerens forslag til ny folkeskolelov.

Skoledirektionernes billede af amtsskolekonsulenten

Så vagt som konsulentstillingen var beskrevet i tilsynsloven, måtte centraladministrationen og skoledirektionerne få stor indflydelse på, hvorledes den kom til at fungere i praksis. Det er undersøgt, efter hvilke retningslinier skoledirektionernes indstillinger fandt sted, da de 18 nyoprettede stillinger skulle besættes i 1935.

Skulle amtsskolekonsulenterne få gennemslagskraft, måtte de være i stand til såvel at begå sig som pædagogiske rådgivere for amternes skoledirektioner, som til at gå ind i forhandlinger med sogneråd, skolekommissioner og lærere på konstruktiv måde. Desuden måtte de have føling med, hvad der rørte sig i de enkelte kommuners lokalbefolkning. Det sidste kunne variere meget, og der var andre faldgruber end de politiske. I 1930'erne var det ikke kun i kilometre, at der var langt fra Københavns nordsjællandske omegnskommuner til f.eks. kommunerne i Ringkøbing eller Hjørring amter. Tilsynsloven indeholdt da også en bestemmelse om, at amtsskolekonsulenterne skulle udpeges blandt de i amtet virkende lærere.

I Undervisningsministeriets arkiv i Rigsarkivet opbevares sager vedrørende udnævnelsen af 17 af de 18 amtsskolekonsulenter uden for Sønderjylland.⁷

Proceduren var, at de nye skoledirektioner indstillede 3 ansøgere til undervisningsministeren. Indstillingen kunne foretages i nummerorden eller sideordnet. I ministeriet blev ansøgningerne behandlet af statskonsulenten, departementschefen for 1. dep. og kontorchefen for 1. dep. 1.ktr. De indgav indstilling til undervisningsministeren, der foretog den endelige udnævnelse. Ansættelsesbrevene er dateret 21. juni 1935.

Ved hver sag ligger ansøgningerne fra de tre, der var indstillet af skoledirektionen, embedsmændenes indstillinger, skriftlige henvendelser til ministeren angående udnævnelse af amtsskolekonsulent, samt den endelige udnævnelse. Undervisningsministerens overvejelser og evt. yderligere beslutningsgrundlag, såsom notater vedrørende de personlige henvendelser, der påviseligt fandt sted, fremgår ikke af sagens akter.

For et forbavsende stort antal af de indstillede gælder, at de tidligere havde gjort sig bemærket i offentlig sammenhæng. Undersøgelsen viser, at hovedparten af de indstillede var stærkt engageret i politisk arbejde og foreningsarbejde. Her skal kun

»Folkeskolen« 5.7. 1935

1. rk. Ebbe Stephansen, Københavns Amt; L.C. Jensen, Frederiksborg Amt; Axel Jensen; Holbæk Amt;
2. rk. H.J. Hansen, Sorø Amt; H.P. Jørgensen, Præstø Amt; O.A. Nielsen, Bornholms Amt; O. Hessilt, Maribo Amt;
3. rk. Christoffer Hansen, Odense Amt; Herluf Jepsen, Svendborg Amt; J.M. Lauritsen, Aalborg Amt; P.M. Hanghøj, Hjørring Amt;
4. rk. Mejlgaard, Thisted Amt; B. Villumsen, Viborg Amt; J.I. Jakobsen, Ringkøbing Amt; J. Drengsgaard, Aarhus Amt;
5. rk. S. Stegger Nielsen, Randers Amt; J. Dige, Ribe Amt; J. Jeppesen, Vejle Amt.

redegøres for de 18 indstillede, der senere blev udnævnt til amtsskolekonsulent. Blandt dem findes der ikke en eneste, der ikke var endog særdeles engageret i enten politisk arbejde, Danmarks Lærerforening eller i folkeligt foreningsarbejde. Adskillige på flere af disse områder.

En landstingsmand (V), S. Stegger-Nielsen, Randers amt, et tidligere folketingsmedlem (S), H.J. Hansen, Sorø amt, og en folketingskandidat (RV), H.P. Jørgensen, Præstø amt, var blandt de udnævnte. Yderligere 8 var eller havde været medlemmer af sogne- eller amtsråd, adskillige var sognerådsformænd. Ialt 11 af de 18 udnævnte amtsskolekonsulenter havde erfaring med politisk arbejde.

Formanden for Danmarks Lærerforening og 3 medlemmer af hovedstyrelsen blev udnævnt. Dertil kom yderligere 7 medlemmer af bestyrelsen for den stedlige lærerkreds, deraf 6 formænd. Ca. to tredjedele af de udnævnte amtsskolekonsulenter havde tillidsposter i DLF regi.

Kun 2 amtsskolekonsulenter synes ikke at have haft tillidsposter inden for det politiske område eller i DLF regi, men de sad som mange af deres kolleger på lederposter i andet foreningsarbejde.

Vedrørende amtsskolekonsulenternes politiske tilhørsforhold foreligger oplysninger om 12: 6 var radikale, 3 venstremænd, 1 valgt på borgerlig liste, 1 valgt på fællesliste hvad indebar, at han i hvert fald ikke var socialdemokrat, og 1 socialdemokrat.⁸ At der ud af tolv amtsskolekonsulenter, som havde markeret sig politisk, kun blev udnævnt én repræsentant for det store regeringsparti, er bemærkelsesværdigt, men ikke uforståeligt, når man tager skoledirektionernes politiske sammensætning i betragtning, og undervisningsministeren var bundet til at vælge imellem de 3 indstillede. I ca. halvdelen af amterne forhandlede man sig frem til enstemmig indstilling,⁹ og radikale var oplagte som kompromiskandidater. Glemmes må det heller ikke, at mange landsbylærere var radikale, socialdemokrater var de sjældent.

I de amter, hvor der virkelig gik politik i indstillingerne, drejer de politiserende breve sig ikke om at støtte socialdemokratiske kandidater, men om at undgå at der blev udnævnt venstremænd, på grund af partiets skolepolitik. Eksemplerne er mange, her er et par smagsprøver.

Den senere udnævnte amtsskolekonsulent i Viborg amt, B. Villumsen, blev i et brev til undervisningsministeren fra »Social-Demokratens« redaktør beskyldt for at være »en sur Venstremænd«. Lignende betegnelser findes i andre breve. Der hentydes utvivlsomt til Venstres holdning til såvel styrelsesloven som det fremsatte lovforslag for folkeskolen. I et brev, der er vedlagt sagen, skriver Villumsen foruroliget, at han mente, at man ikke skulle markere sig politisk som lærer.

Ved sagen fra Hjørring amt ligger flere breve, der gav anledning til en undersøgelse af ansøgernes politiske forhold. I et notat vedlagt sagen står om en af de indstillede, at han skrev »hadske anti-socialistiske artikler under mrk. Bedstefar«.

I adskillige anbefalingsskrivelser til ministeren fra tilhængere af regeringspartierne bruges udtryk som f.eks., at den indstillede var »Tilhænger af de Reformere, som dels er kommet og forhåbentlig vil komme i Deres Ministertid«. Det er tydeligt, at brevskriverne har været sig bevidst, hvilken betydning den kommende amtsskolekonsulent ville kunne få ved gennemførelsen af en ny folkeskolelov på lokalt plan.

Ved Odense-Assens amt ligger et notat med en politisk vurdering af de tre indstillede.

Bortset fra et enkelt brev fra en lærer i Maribo amt gælder det for alle indkomne breve, der er vedlagt sagsakterne, at de ikke primært beskæftiger sig med ansøgernes kvalifikationer som lærere og evt. instruktører. Brevene har helt tydeligt andre overtoner, og de anførte eksempler viser, at der i hvert fald i en del amter er tænkt parti- og skolepolitisk i forbindelse med indstilling af ansøgere til posten som amtsskolekonsulent.

Men det var ikke blot politik, der kunne sætte sindene i kog. I Ringkøbing amt blev indstillingen en kamp for eller imod Indre Mission, som støttede den indre-missionske leder af en øvelsesskole for Nørre-Nisum seminarium. Anbefalingslister fra amtets lærere viser, hvor delte de var i dette spørgsmål, men i den sydlige del af amtet slog man syv kors for sig og satsede hårdt på J.L. Jakobsen, Snejbjerg. Han blev indstillet som nr. 1 og senere udnævnt til stillingen.

Indstilling og udnævnelse i Gl. Københavns og Gl. Roskilde amtsråds kredse er specielt interessante, og udnævnelsessagen skal derfor behandles i sin helhed.

I henhold til styrelsesloven foretog de to skoledirektioner samlet indstilling af kandidater. Her blev den senere udnævnte amtsskolekonsulent, førstelærer Ebbe Stephansen, Himmelev Centralskole (det hed den fra 1909), Roskilde amtsråds-kreds, opstillet som nr. 1. Stephansen havde en del efteruddannelse (kursus), erfaringer med aftenskole, gode anbefalinger og opbakning fra 78 af kredsens lærere. Han var medlem af DLF's hovedstyrelse, formand for sognerådet og amtets sognerådsforening, samt medlem af bestyrelsen for De samvirkende Sognerådsforeninger. Han var medudgiver af Fredebos og Kaalund-Jørgensens dansksystem for landsby-skolen og havde to års undervisningserfaring fra en byskole ud over sin erfaring som lærer i landsbyskoler.

Som nr.2 indstillede skoledirektionerne magister i psykologi S.A. Tordrup, der var ansat som lærer i Gentofte kommune (dengang landkommune med købstadordnede skoler) og underviste i pædagogik på Blaagaard seminarium. S.A. Tordrup havde undervisningserfaring i mange fag i såvel landsby- som købstadordnede skoler, dog fortrinsvis i de sidste. I sin ansøgning henviste han ikke til tillidshverv.

I Københavns amtsråds kreds var der mange købstadordnede skoler med eksamensafdeling, eksamensafdelingen skulle dog ikke sortere under amtsskolekonsulenten. I alt var her 44 købstadordnede skoler mod 29 landsbyordnede. For Roskilde amtsråds kreds var tallene 3 købstadordnede imod 66 landsbyordnede. Knap 2/3 af alle elever i landkommunale købstadordnede skoler hørte hjem i Københavns amtsråds kreds. Elevtallet i de to amtsråds kredse fordelte sig med ca. 20.000 i Kbh.s og ca. 5.000 i Roskilde amtsråds kreds.¹⁰

Indstillingen af ansøgerne viser, at de landsbyordnede skolars tarv er blevet væg-tet højt, samt at kvalifikationer, erfaringer og kontakter af den type, Ebbe Stephan-sen havde, for skoledirektionerne har talt mere end en for sin tid særdeles høj pæda-gogisk uddannelse kombineret med bred undervisningserfaring.

Embedsmændene var delt i deres indstilling, idet kun departementschef A. Barfod indstillede mag.art. S.A. Tordrup. Begrundelsen var, at »skal der nogen steder være

en Amtsskolekonsulent med særlig Købstadlæreruddannelse, må det være her.« Ministeren fulgte imidlertid skoledirektionernes indstilling og udnævnte Ebbe Stephansen.

Hvad angår amtsskolekonsulenternes uddannelse, var det i hvert fald ikke resultatet fra lærereksamen, der var afgørende. Faktisk havde kun 3 af 17 opnået et gennemsnit på mg+, og 10 lå på under mg.

Alle de udnævnte havde nogen videreuddannelse. 10 nævner dog kun korte kurser. 6 oplyste, at de havde haft enten årskursus eller Statens etårige kursus. 2 havde tillægsprøver i sprog, og en enkelt havde taget studentereksamen. 8 havde foretaget studierejser, for de flestes vedkommende også til udlandet.

I forbindelse med udnævnelserne anmodede Dansk Aftenskoleforening om, at der måtte blive taget hensyn til aftenskolerne interesser. Kun 2 af de udnævnte oplyste ikke, at de havde erfaring med disse skoleformer. Adskillige havde arbejdet i en snes år med aftenskoleundervisning.

Af de første amtsskolekonsulenter var 14 førstelærere og 2 enelærere. Dertil kom en lærer ved et købstadordnet skolevæsen og en overlærer, dvs. skoleinspektør. Vedkommende havde været førstelærer ved en skole, der var blevet købstadordnet.

Aldersspredningen strakte sig fra 40 til 62 år. Halvdelen var i 50'erne. I ministeriet var holdningen, alt andet lige at indstille den ældste. Yngre ansøgere kunne få chancen senere.

Under gennemlæsningen af ansøgningsmaterialet kan man ikke undgå at blive slået af, hvor meget de mænd, der blev indstillet, egentlig overkom. Ved landsbyordnede skoler var 36 undervisningstimer om vinteren og 39 i sommerhalvåret almindeligt. Dertil kom, at mange af ansøgerne var kirkesangere, og at de fleste havde haft aftenskoleundervisning om vinteren. Set i sammenhæng med de mange faglige og offentlige tillidshverv, ansøgerne bestred, kan det nok give anledning til at sætte spørgsmålstegn ved, om der i en så presset dagligdag også kunne blive tid til pædagogisk fornyelse. For mange amters vedkommende tyder indstillingerne da også på, at det var den solide lærer og ikke den eksperimenterende fornyer, der blev vejet tungest ved indstilling af ansøgere. Enkelte amter havde dog blandt de tre indstillede en ansøger, der først og fremmest var karakteriseret ved høje faglige kvalifikationer. Det er påfaldende, at dette gjorde sig gældende for de tre amter, hvor regeringspartierne havde to af de tre politisk valgte medlemmer af skoledirektionen.

Nøgleordene til beskrivelse af de indstillede er: *mænd* med brede berøringsflader til befolkning og lærere. Forhandlingsvante og solide lærere, der var i stand til at varetage de landsbyordnede skolars tarv. Dertil kom for socialdemokrater og i nogen grad for radikale medlemmer af skoledirektionerne ønsket om at få en fagligt velkvalificeret konsulent, der bakkede op bag ideerne i det fremsatte skolelovfor-slag.

Hvilken skolekonsulent ønskede lærerne?

Siden 1907 havde det været Danmarks Lærerforenings officielle politik, at det gejstlige tilsyn skulle afløses af et vejledende pædagogisk uddannet kredstilsyn. De åremålsbeskikkede konsulenter, der dukkede op i 1935, var ikke helt, hvad DLF havde

tænkt sig. Alligevel blev deres udnævnelse i »Folkeskolens« leder den 4. juli 1935 hilst velkommen som den største begivenhed på skolens område i mange år.

Men hvorledes stillede de menige landsbylærere sig, forsøgte de at få indflydelse på valget af deres nye konsulent?

En gennemgang af »Folkeskolen« årg. 1935 nr. 12-20 har vist, at emnet er blevet diskuteret ude i de enkelte lærerkredse, samt at der i flere amter blev dannet amts-sammenslutninger, der kunne opfordre og udvælge enkelte lærere til at søge stillingen.

Hedest gik det tilsyneladende til i Maribo amt. Denne sag kan følges via et længere referat, der er optaget i »Folkeskolen« 1935 nr. 17 under rubrikken: Fra kredsen, og gennem et brev fra en af kredsens lærere til undervisningsminister F.J. Borghjerg. Brevet er vedlagt udnævnelsessagen i Rigsarkivet.

Af »Folkeskolens« referat fremgår, at Landsbylærernes Valgforbund havde indbudt lærerinder og lærere ved landsbyskoler i Maribo amt til møde i Maribo den 15. april for at drøfte amtsskolekonsulenten. Ifølge referatet var der ca. 100 deltagere. De fire kolleger, der fik flest stemmer, blev anmodet om at søge stillingen, hvad de sagde ja til. Det blev besluttet at rette henvendelse til skoledirektionen inden indstillingen, »for yderligere at vise, at disse fire er vore udvalgte, og at vi meget gerne ønsker en af dem«.

I referatet erklæres det endvidere, at en af hensigterne var, »... måske (at) få enkelte, der havde tænkt sig at søge Stillingen, til at opgive Tanken og kolde sig tilbage«. Sic! – Den senere amtsskolekonsulent, førstelærer O. Hessilt, var blandt de udpegede.

Førstelærer Pedersen-Sejerbo, Krønge, der var tænkt på som uønsket, blev imidlertid indstillet som nr. 3 af skoledirektionen, hvorved hans ansøgning indgik til Undervisningsministeriet. Hans interesser blev varetaget af en kollega, der i det ovenfor nævnte brev til ministeren gav den penible oplysning, at det ikke var alle landsbylærere i Maribo amt, der havde modtaget indbydelse til Valgforbundets møde, bl.a. gjaldt det brevskriveren selv.

Ifølge brevet var man på mødet i Maribo blevet enige om, at kandidaterne *ikke* måtte have udgivet skolebøger, og at de skulle være *jævne* mænd, begge ord er fremhævet i brevet. Brevskriveren var ikke i tvivl om, at disse bestemmelser var rettet imod Pedersen-Sejerbo. Han havde bl.a. udgivet et undervisningssystem i skr. dansk for landsbyskolen.

Af andet kildemateriale, der er vedlagt sagen, fremgår, at vedkommende var kendt i vide kredse p.gr.a. sit arbejde for bibliotekssagen. Han var medlem af Statens biblioteksråd og formand for udvalget til oprettelse af en skolecentral for Maribo amt. I lærerkredse var han kendt som en kompetent instruktør. I materiale, der er vedlagt sagen, betegnes han som en overlegen dygtighed indenfor skolen, med en stærkt personligt præget undervisning. Der nævnes også diplomatisk evne og folkelig forståelse. I Undervisningsministeriet blev nr. 3 indstillet af statskonsulenten og departementschefen med følgende tilføjelse: »Nummerordenen bør jo ikke binde Ministeriet, og her var måske Grund til at vise dette i Praksis.« Men undervisningsministeren fulgte skoledirektionen og udnævnte den, der var indstillet som nr. 1.

Materialet er interessant, fordi det klart fremgår, at en stor gruppe landsbylærere aktivt har arbejdet på at hindre en bestemt kollega i at blive amtsskolekonsulent. Lærerne havde vel længe nok stået med hatten i hånden over for provst og biskop, nu var det nye tider, og en kollega skulle vide at kende sin plads.

Aktiviteten i lærerkredsene førte adskillige steder til, at der blev udarbejdet anbefalingslister med lærerunderskrifter. Ved syv af de sytten undersøgte udnævnelser indgår sådanne lister i sagsmappen i Rigsarkivet.

Som det vil være fremgået, var det fortrinsvis forhandlingsvante og solide lærere med brede berøringsflader til befolkningen og lærerne, der blev indstillet af skoledirektionerne. Dette må have passet Danmarks Lærerforening ganske godt. Da »Folkeskolen« den 4. juli 1935 præsenterede sine læsere for de 18 nyudnævnte amtsskolekonsulenter, var det ikke oplysninger om faglige kvalifikationer, der kendetegnede de korte biografier. Opremsning af diverse tillidsposter dominerede. Man får det indtryk, at det ikke så meget var den fagligt set højt kvalificerede lærerpersonlighed, som den rutinerede forhandler og vellidte kollega, lærernes hovedorganisation foretrak på den nye post.

Men stod den vellidte kollega ikke i fare for først og fremmest at blive lærernes mand?

Gunhild Nissen har undersøgt indstillingen af ansøgere i Holbæk amt, hvor formanden for DLF, Axel Jensen, blev indstillet som nr. 1. Her indgav et af skoledirektionens tre valgte medlemmer en særudtalelse med følgende begrundelse: »... Det mere intime Forhold med Amtets Lærere formener jeg ikke vil være heldigt ved eventuelle Forhandlinger om Bilæggelse af Konflikter opstaaede mellem Beboere og en Lærer ...«¹¹

Indvendingen er relevant. Som helhed synes skoledirektionerne imidlertid ikke at have været foruroliget over, at amtsskolekonsulenten havde en fortid som lærernes tillidsmand. Størstedelen af de udnævnte DLF tillidsmænd var faktisk indstillet enten som nr. 1 eller i sideordnet indstilling. I Undervisningsministeriet var der enighed om, at en amtsskolekonsulent godt kunne sidde som medlem af DLF's hovedstyrelse, dog ikke i den meget tidkrævende formandsstilling.¹²

Det billede, hovedparten af amternes skoledirektioner, Danmarks Lærerforening og de menige landsbylærere havde dannet sig af den nye amtsskolekonsulent, lå øjensynligt nærmere ved Venstres end ved Socialdemokratiets ide med konsulenten. For skoledirektionernes vedkommende kan det ikke undre, deres politiske sammensætning taget i betragtning. Og hverken landsbylærerne eller DLF kunne leve med en kollega, der kunne tænkes at optræde som inspektør. Bag møder og underskriftindsamlinger mærker man ængstelsen for, at den med længsel imødesete skolekonsulent ville indtage en kritisk holdning til de resultater, der kom ud af den enkelte lærers metodefrihed.

Embedsmændenes indstillinger

Af embedsmændene var det statskonsulent F.C. Kaalund-Jørgensen, der indstillede først. Hans indstillinger er lange og grundige, undertiden bygger de på personligt kendskab til ansøgerne. Statskonsulenten havde en svaghed for lærebogsforfattere

og lagde ret megen vægt på det faglige, men medlemskab af DLF's hovedstyrelse og politisk arbejde talte også for ham.

Efter statskonsulenten indstillede kontorchef Cai Hegermann-Lindenchrone. Departementschef A. Barfod var den, der sidst afgav indstilling. De er gennemgående korte, tilsyneladende hurtigt nedskrevet, men ofte markante – især når de optræder i modspil til statskonsulentens gennemarbejdede betragtninger. Medlemskab af sogneråd, amtsråd og DLF's hovedstyrelse var ikke en fordel her. I sin indstilling for Sorø amt fremkom A. Barfod f.eks. med nogle overvejelser angående amtsskolekonsulenternes kvalifikationer: »... (de) må søges i hans Arbejde i Skolen og Virksomheden der, medens politisk Virksomhed snarere er en Vanskelighed end en Fordel, det samme gælder Sæde i Amtsråd, Skoledirektion og lign.«

Hvad angår de to rigsdagsmænd, der var blandt ansøgerne i Randers og Sorø amter, var embedsmændene enige om, at rigsdagsarbejde var så tidkrævende, at det ikke kunne forenes med stillingen som amtsskolekonsulent, idet der ikke var tale om en embedsstilling med ret til at stille stedfortræder. Embedsmændene foreslog i enighed at gøre udnævnelsen af specielt folketingsmænd afhængig af, at de pågældende straks ved tiltrædelsen opgav rigsdagsvirksomheden. Samme principielle holdning indtog embedsmændene til landstingsarbejde.

Om embedsmændenes indstillinger er i øvrigt at bemærke, at de var enstemmige i to tredjedele af de undersøgte amter, samt at der i alt var tre amter med nummereret indstilling, hvor embedsmændenes flertal ikke fulgte skoledirektionen.

Randers og Sorø amter

Den endelige afgørelse lå hos undervisningsministeren, der som helhed fulgte skoledirektionernes indstilling, hvor denne var nummereret. Kun i to amter fraveg F.J. Borgbjerg at følge skoledirektionerne.

Det ene var Præstø amt, hvor beskikkelsen til gengæld var i overensstemmelse med embedsmændenes enstemmige indstilling. Her udnævntes førstelærer H.P. Jørgensen, Aashøj, der havde været opstillet fire gange som folketingskandidat for Det radikale Venstre og var anbefalet til ministeren af lokale partifæller. Som nr. 1 havde skoledirektionen indstillet den senere formand for DLF, førstelærer K.A. Kristensen, Karise, der ejede og drev en privat realskole ved siden af sit skolearbejde. Han tilbød at afstå realskolen, men den kom alligevel til at koste ham stillingen.

Det andet amt var Aarhus/Skanderborg, hvor to af de tre indstillede sad i stillinger, der vanskeligt kunne besættes med vikar. Som nr. 1 var indstillet overlærer (skoleinspektør) A.M. Sunesen, Tørring. Førstelærer Hjorth Hald, Gedved, og førstelærer J. Drengsgaard, Grundfør, var indstillet sideordnet. Hjorth Hald var leder af seminariets øvelsesskole. Ministeren fulgte her statskonsulenten, der fokuserede på vikarproblemet, og udnævnte J. Drengsgaard, hvorimod departementschefen fandt, at vikarspørgsmålet var helt irrelevant i den forbindelse. Hjorth Hald blev udnævnt til amtsskolekonsulent i 1942, da amtsråds kredsen Skanderborg blev udskilt som selvstændigt amt. De første amtsskolekonsulenters åremålsansættelse, der nødvendiggjorde, at embedet var besat med vikar, skulle senere give anledning til stærk kritik.

Udnævnelsessagerne viser i øvrigt, at F.J. Borgbjerg på ingen måde har været afhængig af embedsmændenes indstillinger, ligesom han ikke ses at være gået imod skoledirektionerne p.gr.a. skriftligt fremsatte anbefalinger fra amtets lærere.

To amter måtte give anledning til ganske særlige overvejelser hos såvel embedsmænd som minister, nemlig Randers og Sorø amt, hvor oppositionspartiet Venstres til skolepolitiske ordførere var blandt de indstillede ansøgere.

I Randers amts skoledirektion sad en folketingsmand, Edv. Sørensen, Lindbjerg, og et amtsrådsmedlem fra Venstre, samt et folketingsmedlem, lærer N. Yde, fra Socialdemokratiet. Indstillingen af Venstres skolepolitiske ordfører i Landstinget, førstelærer Søren Stegger-Nielsen, som nr. 1, var da heller ikke enstemmig, idet N. Yde stemte på en førstelærer, der end ikke opnåede indstilling.

Embedsmændene indstillede alle tre Stegger-Nielsen som den bedst kvalificerede til stillingen, statskonsulenten og departementschefen dog under forbehold af, at landstingsmandatet blev nedlagt senest ved valgperiodens udløb. Det var et absolut krav.

Undervisningsministeren valgte at følge skoledirektionens flertal, hvortil hans egen partifælle ikke hørte, og udnævnte Stegger-Nielsen. Udnævnelsen blev *ikke* betinget af, at han udtrådte af Landstinget. Der blev for øvrigt heller ikke taget hensyn til en lærerliste, der var til fordel for den kandidat, embedsmændene havde indstillet som alternativ. Listen var indsendt direkte til Undervisningsministeriet, efter at lærerne havde erfaret, at vedkommende var indstillet af skoledirektionen.

Afgørelsen skal formodentlig forstås som et politisk træk. Det ville taktisk være meget uklogt at forkaste den mand, der havde en stor del af æren for, at partiet Venstre havde mønstret tilstrækkeligt med stemmer til, at tilsynsloven kunne vedtages. Lige så uklogt ville det være at kræve Stegger-Nielsens afgang som landstingsmand, da hans kompromissøgende linje som forhandler og ordfører for det store landboparti ville være af uvurderlig betydning for de videre forhandlinger om den kommende folkeskolelov, hvortil der allerede var fremsat lovforslag to gange.

I det ligeledes borgerligt dominerede Sorø amt stillede forholdene sig anderledes. Skoledirektionens politisk valgte medlemmer bestod her af to amtsrådsmedlemmer fra henholdsvis Venstre og Det konservative Folkeparti, samt en socialdemokratisk folketingsmand, dyrlæge J. Jensen, Terslev. Der var ikke taget stilling til ansøgerne ved at opstille i nummerorden, men blandt de tre indstillede var ikke blot Venstres skolepolitiske ordfører i Folketinget, førstelærer Arnth Jensen, Gerlev, men også amtets socialdemokratiske folketingsmand i den foregående valgperiode (1929-32), førstelærer H.J. Hansen, Frederiksberg ved Sorø.

Ved udnævnelsessagen ligger et brev fra formanden for Dansk Aftenskoleforening, førstelærer C.J. Hammer fra Boeslunde, der var undervisningsminister Borgbjergs barndomsby. C.J. Hammer var medlem af sognerådet, valgt af Socialdemokratiet. I brevet skriver førstelærer Hammer bl.a.:

»At ... Førstelærer Hansen, Frederiksberg ved Sorø, forlængst er *kåret* til dette Embede af Kollegaer i Amtet. Hvor der i det sidste Aars Tid rundt i Amtet har været talt om den kommende Skolekonsulent, har Hr. Lærer Hansens Navn altid været meget stærkt i Forgrunden som Emne. Han er anset som Skolemand og Menneske over-

alt, og hans eventuelle Udnævnelse til Skolekonsulent vil blive modtaget med den allerstørste Tilfredshed blandt Kollegaer i Amtet.«

Embedsmændenes indstillinger er dateret henholdsvis den 27. maj, 28. maj og 3. juni. For statskonsulentens og departementschefens vedkommende er de meget lange og udførlige. De vigtigste principielle overvejelser fra embedsmændenes side angående problemet, hvorvidt amtsskolekonsulenter kunne være rigsdagsmænd, foreligger her, idet indstillingerne for Randers amt først blev afgivet i perioden 3.-14. juni.

Om førstelærer Arnth Jensen skriver statskonsulenten: »... Det henstilles derfor at gøre Udnævnelsen af Rigsdagsmænd afhængig af, at de paagældende straks – og ikke blot hvis de efter en Prøvetid opdager, at de ikke kan passe begge Dele – ved Tiltrædelsen opgiver Rigsdagsvirksomheden. Opfyldes denne Betingelse af *Arnth Jensen*, vil jeg tilraade at udnævne ham. Hans Uddannelse gør det berettiget, og hans Interesse for Skolen og pædagogiske Indsigt er jo umiskendelig, selv om han – maaske mere af politiske end af skolemæssige Grunde – har vist sig utilbøjelig til at være med i den Udvikling, den senere Tids Lovgivning giver Udtryk for.« Subsidiært indstillede statskonsulenten førstelærer Hansen, Frb. ved Sorø.

Kontorchefen var enig i disse overvejelser, og departementschefen kunne ligeledes tilslutte sig det principielle synspunkt angående folketingsmandat. Om indstillingen af Arnth Jensen skrev A. Barfod: »... Arnth Jensen er imidlertid villig til at nedlægge sit Mandat.

Mod ham taler den ofte udtalte Mistillid til Institutionen og Ønsket om at begrænse Amtsskolekonsulenternes Virksomhed baade m.h.t. Friskolen og Ungdomsskolen.¹³

... For Arnth Jensen taler, at han sikkert er den betydeligste af de 3 indstillede, og at det maaske kan ventes, at han, der øjensynligt meget ivrigt ønsker Stillingen, og vel derfor ogsaa, hvad han i høj Grad bestyrker i sine Udtalelser, vil gøre et Arbejde i denne, der kan bidrage til at fæstne og styrke Stillingens Betydning og den Tillid, hvormed den vil omfattes ogsaa i de Kredse, der har modarbejdet den.

... Jeg vil imidlertid – alt vel overvejet – foreslaa, at *Arnth Jensen* beskikkes paa Betingelse af, at han opgiver sit Folketingsmandat.«

Dér talte en fremsynet embedsmand!

Departementschef A. Barfod skrev sin indstilling den 3. juni. I perioden mellem hans og de to første indstillinger havde undervisningsministeren modtaget et brev fra formanden for Venstres folketingsgruppe, Oluf Krag.¹⁴ Brevet, der er dateret den 30. maj 1935, er vedlagt udnævnelsessagen i Rigsarkivet. I brevet oplyste Oluf Krag, at han havde været forhindret i at deltage i et møde og fortsatte:

»... Jeg ville ellers have benyttet Samværet til at tale lidt med Dem om Arnth Jensens Kandidatur til Amtsskolekonsulentstillingen i Sorø Amt, hvortil han meddeler mig, at han er indstillet sammen med to andre Lærere. Jeg forstaar, at De er betænkelig ved, at han er Folketingsmand, og det forstaar jeg forsaavidt godt, men jeg har Indtrykket af, at det er ham saa meget om at gøre at komme i Betragtning, at han er villig til at ofre Mandatet, hvis det skal være Prisen. Jeg er overbevist om, at han vil egne sig meget godt til Stillingen. De kender ham jo saa godt som jeg. Hans le-

vende Interesse i Arbejdet for den nye Lov er uomtvistelig, selv om jeg nok ved, at hans Stilling paa visse Punkter krydsede Deres Ønsker. Men naar Loven dog kom igennem ogsaa med Venstres Stemme, skyldes det ikke mindst hans Indsats.

Jeg vilde derfor gerne ved disse Linier anbefale varmt hans Kandidatur til Deres Velvilje, selv om jeg meget beklager, at vi derved eventuelt skal miste ham i Partiet.«

Krag havde ord for at være en reel mand. Udtalelsen om Arnth Jensens indsats for gennemførelsen af tilsynsloven er derfor interessant, selv om den kan være farvet af hans interesse i at hjælpe denne ud af den partipolitiske klemme, der kunne hindre ham i at blive udnævnt til amtsskolekonsulent.

Undervisningsministeren valgte socialdemokraten, tidligere folketingsmand og daværende amtsrådsmedlem, førstelærer H.J. Hansen. Ved ministerens afgørelse er anført to punkter:

1. Brev fra Arnth Jensen, hvor han skriver, at han paa visse Betingelser kunde tænke sig at opgive Folketingsmandatet, hvis han blev Amtsskolekonsulent.
2. Førstelærer Hammer anbefaler Førstelærer Hansen, Frb. ved Sorø.

Som formand for Dansk Aftenskoleforening var førstelærer Hammer ikke en hr. Hvemsomhelst. Alligevel er det bemærkelsesværdigt, at hans brev er nævnt, hvormod brevet fra lederen af Venstres folketingsgruppe, Oluf Krag, er udeladt.

Arnth Jensens brev er uheldigvis ikke vedlagt sagsakterne, og det har ikke på anden vis været muligt at kaste lys over de af ham stillede betingelser. Det kan eventuelt have drejet sig om en prøvetid, idet denne betingelse sandsynligvis har været stillet af *Arnth Jensen*, før statskonsulenten foretog sin indstilling den 27. maj.

Meget tyder imidlertid på, at der har været kontakt imellem Arnth Jensen og Undervisningsministeriet i perioden 27. maj-3.juni, hvor A. Barfod i sin indstilling skrev, at Arnth Jensen var villig til at nedlægge folketingsmandatet. Oplysningen kan ganske vist stamme fra Oluf Krag's brev af 30. maj, da departementschefen som den eneste kan have haft kendskab til det, da han indstillede sidst. Det er dog tvivlsomt, at A. Barfod ville udtale sig så kategorisk alene på baggrund af en oplysning givet på anden hånd.

Som sagsforløbet fremtræder på grundlag af det foreliggende kildemateriale, kan det alene konstateres, at undervisningsminister F.J. Borgbjerg undlod at udnævne Arnth Jensen på trods af embedsmændenes enstemmige anbefaling, der byggede på en velovervejede argumentation.

Om ministerens motiver for udnævnelsen i Sorø amt kan der kun gisnes.

Ønskede han ikke at udnævne Arnth Jensen p.gr.a. hans tidligere kritik af undervisningsministerens intentioner med de nye amtsskolekonsulenter og hans ønske om at begrænse deres virksomhed i bl.a. ungdomsskolen, der var et af Socialdemokratiets – og ministerens – hjertebørn?

Frygtede han, at Arnth Jensen ville blive et meget stærkt medlem i amtsskolekonsulenternes kreds – måske formand – og ad den vej få indflydelse på institutionens opbygning og tradition?

Eller var ministerens motiv blot, at det store regeringsparti også skulle have en repræsentant i opbygningsfasen, ikke mindst, når der som her var en kvalificeret ansøger?

Taktisk klog var udnævnelsen ikke; thi set i bakspejlet blev det en boome'rang, der gjorde det unødigt vanskeligt at få Venstres stemmer for den kommende folkeskolelov. Trods stor imødekommenhed over for Venstres ønsker fra Borgbjergs efterfølger, den radikale Jørgen Jørgensen, blev loven gennemført imod de to store oppositionspartiets stemmer. Her var Venstre det mest negative, idet Det konservative Folkeparti undlod at stemme i Folketinget.

Jørgen Jørgensen oplyser i sine erindringer, at adskillige landstingsmænd fra Venstre, bl.a. Stegger-Nielsen, klart havde tilkendegivet, at de i princippet havde kunnet tilslutte sig Jørgen Jørgensens forslag til ny folkeskolelov, men at det ikke havde været muligt at vinde almindelig tilslutning i partiet.¹⁵ Flere forhold kan have gjort sig gældende i den forbindelse. Således fik det betydning for det politiske klima, at Oluf Krag i 1936 måtte afgive formandsposten for Venstres folketingsgruppe af helbredsmæssige grunde. Han havde god kontakt til Det radikale Venstre, der havde fået overdraget undervisningsministerposten ved Staunings omdannelse af regeringen i november 1935. Det tabte landstingsvalg i 1936 medvirkede også til, at Venstre gik i hårdere opposition. Men selv på den baggrund er det påfaldende, at flere af Arnth Jensens ordførertaler under behandlingen af folkeskoleloven har et udtalt bittert præg. Bitterheden kan meget vel have vanskeliggjort de menneskelige relationer mellem opposition og regering, der kan være af afgørende betydning, når et vanskeligt politisk forlig skal i hus.

Folkeskoleloven blev stadfæstet den 18. maj 1937.

Et meget vigtigt aspekt ved 37-loven var at forbedre folkeskolen i landkommunerne, hvor hovedparten af børnene boede, og det forhold, at den blev vedtaget imod Venstres stemmer, medvirkede stærkt til at give loven en krank skæbne, hvad angår dens gennemførelse i praksis.¹⁶ I mange landkommuner blev skoleloven opfattet som et politisk overgreb, og der er en slående forskel på den entusiasme, landkommunerne som helhed lagde for dagen ved gennemførelsen af henholdsvis 37- og 58-skolelovene.

Demokratiets første store folkeskolelov må nøgternt vurderet betegnes som en fiasko. Et kim til skolelovens vanskæbne i landkommunerne findes i den afgørelse, F.J. Borgbjerg traf i juni 1935, da han vragede Venstres skolepolitiske ordfører i Folketinget som amtsskolekonsulent i Sorø amt.

Noter

1. Tilsynet indgik i ministerens oprindelige lovforslag, men udgik under behandlingen i Rigsdagen p.gr.a. Venstres modstand. Da skoledirektionen i udvalgsbetænkningen var blevet stillet frit med hensyn til udøvelsen af tilsyn med aftenskolerne, pålagde ministeriet i Cirkulære af 13. April 1935 om Amtsskolekonsulenternes Virksomhed, paragraf 3, disse at føre tilsynet efter skoledirektionens nærmere bestemmelse.
2. Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. rk. 96.bd. 1. hf. De kommunale Valg i Marts 1933.
3. Danmarks Statistik. Statistiske Meddelelser 4. rk. 96. bd. 1. hf. Amtsrådsvalgene i Marts 1935. Amtsrådene fra 1935 sad til 1943.

4. RA. U.-min. 1. dep. 1. ktr. j.nr. 1114/35.
5. Skoledirektionernes medlemmer er anført i »Den danske Skole« 1936. Medlemmernes politiske tilhørsforhold og sæde i amtsråd, sogneråd og rigsdag er undersøgt i:
 - a. Kommunal Aarbog 1930, 1933 og 1937.
 - b. Gunner Fog-Petersen: Vor Regering og Rigsdag.
 - c. Dansk Skolestat 1933.

Demokratiet har tilsyneladende haft sine startvanskeligheder. Som eksempel kan nævnes Holbæk amt. Her udsendte amtmanden en rundskrivelse til skoledirektionens medlemmer, hvori der blev foreslået skriftlig votering uden møde. Amtmanden gik i brevet stærkt ind for at indstille Axel Jensen, Kvanløse, som nr. 1 og havde også en kandidat til 2. pladsen. Om 3. pladsen står, at han helst ville »overlade til Hr. Provsten at fremkomme med Forslag herom«. Der blev dog afholdt møde, formodentlig fordi det var erfarne lokalpolitikere, der sad i skoledirektionen. Med forretningsordenen af 22.2.1936 kom tingene i faste rammer. Paragraf 5 indeholdt en bestemmelse om, at forholdstalsvalg-måde skulle benyttes ved valg eller indstilling af 2 eller flere personer. I paragraf 7 blev fastslået, at krav fra én person var tilstrækkeligt for, at sager skulle behandles i møde.

Modsat indeholdt forretningsordenen for Sorø amts skoledirektion i paragraf 10 en bestemmelse om, at formanden, dvs. amtmanden, og amtsprovsten var berettiget til nårsomhelst at *visitere* skolerne. I forbindelse med amtsskolekonsulenter var »visitere« et fy-ord. Se f.eks. Uddannelseshistorie 1986, Vagn Skovgaard-Petersen: Fra gejstligt til verdsligt tilsyn.

Holbæk Amt Skd. j.nr. 5 1935 og Holbæk og Sorø Amt Skd. Forhandlingsprotokol, Vestsjællands amt, Sorø.
6. En redegørelse for Skolebogsbetænkningen findes i Ellen Nørgaards doktordisputats: Lille barn, hvis er du? Kbh. 1977.
7. RA. U.-min. 1. dep. 1. ktr. j.nr. 1114/35 og 480/51. Sagen vedr. Vejle amt mangler. Amtsskolekonsulent Johs. Jeppesen døde efter længere tids sygdom i 1943, og de komplicerede vikarudgifter er formodentlig årsag til, at arkivalierne ikke ligger i sagen, idet journalsagen ses at være fremflyttet adskillige gange, hvor lønfastsættelse har fundet sted. Journalsagen kan følges til 1765/43, hvor den må være fremflyttet, uden at det er noteret i journalen. Måske til brug ved lønfastsættelse i et andet amt. Journalregistre og relevante journaler og journalsager er gennemgået uden resultat frem til 1950.
8. RA. U.-min. 1. dep. 1. ktr. j.nr. 1114/35, samt materiale om de enkelte amtsskolekonsulenter indsamlet af forhenværende amtsskolekonsulent Gotfred Petersen. Dansk Skolemuseum.
9. I 8 amter var indstillingen enstemmig, i 5 amter var den det ikke. Der mangler oplysninger fra 5 amter.
10. I Kbh.s amtsråds-kreds var der i de købstadordnede skoler 18.267 elever, og i de landsbyordnede skoler 1925 elever. For Roskilde amtsråds-kreds var tallene 452 elever og 4553 elever. – »Skolevæsenet i Kbh.s og Roskilde amtsråds-kredse. Statistik pr. 31. dec. 1935.« Amtsskolekonsulent Stephansens arkiv. Landsarkivet for Sjælland. I de købstadordnede skoler i landkommunerne gik der i alt ca. 29.000 elever. – Medd. vedr. Folkeskolen og Seminarierne m.v. 1936. Statistik pr. 31. dec. 1935.
11. Gunhild Nissen: Amtsskolekonsulenten – Lovgivning og praksis i 30'erne. Ang. praksis m. særligt henblik på Holbæk amt. Institut for Dansk Skolehistorie, Danmarks Lærerhøjskole 1967.
12. Som note 7.
13. Ungdoms- og aftenskolerne fungerede i offentligt regi og var en socialdemokratisk hjertesag, idet de især var tænkt som et tilbud om udvidet undervisning til de mange arbejderbørn, der ikke fik mere end syv års skolegang. Under behandlingen af tilsynsloven havde Arnth Jensen modarbejdet, at amtsskolekonsulenterne fik tilsyn med disse skoler.

Arnth Jensen var formand for overbestyrelsen for De danske Skytte- og gymnastikforeninger, der havde deres oprindelse i det liberale Venstres kamp for parlamentarismens indførelse i Danmark og var private foreninger.
14. Oluf Krag 1870-1942. Formand for Venstres folketingsgruppe 1933-36. Havde »sans for i nødens stund, krig eller krise, at lade de partiegoistiske hensyn vige for de store linjer til landets tarv.« (Westergaard Andersen i Dansk biografisk Leksikon).
15. Jørgen Jørgensen: Erindringer. Kbh. 1970. Side 35-36.
16. Emnet er behandlet i Else Karlshøj: Da skolebilledet væltede, Årbog for Dansk Skolehistorie 1978.